

Ն Կ Ա Ր Ի Զ Ք

ԵՒ

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՔ ՍՐԲՈՑ

Նկարչաց համար Միջին դարերու մէջ անհատնում ոսկւոյ բովեր եղան Սուրբերու վարքերը. հոն իրենց հանճարը ծծեց բանաստեղծական աւելնը, հոն իրենց վրձինն ստացաւ եթերային նրբութիւն և ներկերն՝ հայելակերպ ցոլացուցին ծիւծիւծ անի փափուկ երանգներն. իբր ձեռքեր պատառներու, տախտակներու կամ որմերու վրայ կը շարժէին, լոկ դիմագիծեր կամ ստուերներ դրոշմելու համար չէր. այլ վեհագոյն գաղափարով մը խանդավառուած և հաւատոյ հռանգեամբ մղուած, կը դրոշմէին հոն իրենց հոգիներու բարեպաշտ զգացումները, կը տպաւորէին հոն իրենց սրտերու ամենաջերմ սէրերը, և յաճախ նաև կը մարմնաւորէին հոն իրենց երևակայութեան թռչանաց տեսիլները։ Զմայելի է այս ամէնը. և ո՞վ արդեօք հիպոկոտ յափշտակութեան ժամեր չէ անցուցած այսպիսի նկարներու առջև եկեղեցեաց նուաղ կիսաստուերին մէջ կամ թանգարաններու լուսողող սրահներու մէջ։ Եւ թերևս հրեք մտածած չենք թէ յաճախ ինչպիսի անյաղթելի զփուարութեանց ենթարկուած է բարուեստագէտն այսպիսի գլուխ գործոցներ ստեղծագործելու համար, իրեն համար դիւրին էր կարգաւ վկայաբանութիւն մը, տեսնել հոն նահաւտակ վկային զիցցազնական արիւթիւնը, տանջանաց սաստուերիւնը՝ որոնց կ'ենթարկուի, երկնային սքանչելագործ զօրութիւնը՝ որ հրաշիւք կը խորտակէ մարդկային չարութեան հնարագիտութիւնը, և նկարել իր Սուրբ փառաց ճառագայթով պսակուած, և իւր կենսագրութեան ամեննէն աւելի վեհ վայրկենին մէջ, իր սրբազան յաղթանակին ամենապերճ շքեղութեան մէջ։ Բայց այսպէս չէր ամէն անգամ. յաճախ նկարիչը բոլորովին անտեղեակ էր Սուրբերու վարուց. ո՛չ մէկ յատուկ տեսիլք, ո՛չ մէկ առանձնայատ-

կութիւն յիշուած էր անոնց վկայաբանութեան մէջ, և թերևս նաև յաճախ, բոլորովին իսկ զուրկ վկայաբանութեանց նըկարագիրներէ՝ լոկ անուն մը միայն առաջարկուած էր իրեն. — ինչպէս ուրեմն ներկայացնէր իւր Սուրբը. — ահաւասիկ տագնապալից Չայրկեանը, նոյն իսկ առնանաքաջ արուեստագէտին կենաց մէջ, որոյ վրայ քնաւ չենք մտածեր մենք երբ իւր ստեղծագործած հրաշալի նկարին վրայ կը զմայլինք. և հաւանորէն այսօր մեզի ծանօթ կամ ստուգուած պատմութեան հետ համեմատելով՝ կը ծիծաղինք նկարչին միամիտ տգիտութեան վրայ։ Բայց սակայն քանի՜ անգամներ արդեօք մենք ինքնին արտաստելի ենք մեր գիտութեամբ և հմտութեամբ, և ընդհակառակն արուեստագէտ նկարիչն իրեն լիովին իրաւունքը կը վայելէ ծիծաղելով մեր վրայ արդար վրէժխնդրութեամբ։ Միթէ մեր քննական հմտութիւնը, մի միայն ազատ արժագանգ մը չէ՞ իրեն երևակայութեան արտաբանութեան. միթէ ինքը չէ՞ր որ առաջարկուած լոկ անունէ մը Սուրբին նըկարն հանելէն զատ՝ ստեղծեց նաև բոլոր անոր վկայաբանութիւնը՝ տանջանքներով ու հրաշքներով հանդերձ։

Այս ամէնը լաւ գիտեն անոնք որ վկայաբանութեանց ուսումնասիրութեան մէջ խորամուխ եղած են. կը կարդանք Սուրբերու վարքեր՝ զորս գրած են ամենամեծ հայրապետներ, որոնց ստուգութեան վկայած են ականատես վկաներ, որոնք յաճախ նոյն իսկ իրենց դարձն ալ սրբոյն հրաշից կը վերագրեն, կամ սուրբին հաւատարիմ սպասաւորներն են կամ նոյն իսկ սերտագոյն մտերիմքն ու արեւակից ազգականք։ Խոր քննութիւն մը սակայն արեւու ճառագայթից նման կը փարատէ այս մշուշային հմտութիւնը և միակ վրէպ, միակ պատմիչ կը ներկայանայ մեզ նկարիչ կամ արձանագործ արուեստագէտը՝ իր հնարած պատկերով կամ քանդակով։ Ամէնէն աւելի ստուգապատում համարուած ձեռագիրք կը վկայեն թէ Ս. Աթանաս հեղինակած է Ս. Մինասայ,

Գարբաշէիոյ. — Մ. Գէորգ

Գարբաշէիոյ. — Յաղթանակ Մ. Գէորգայ

Երմոգինեայ և Եւգրափոսի վկայարանութիւնը. Պասիկրատէս, հաւատարիմ ծառայ և ականատես ընկեր վկայութեան, աւանդած է զրով իւր տիրոջ Ս. Գէորգ-

Գարբաչիոյ. — Ս. զիթալէ

գայ նահատակութեանց պատմութիւնը. Աւգեր (Augarus = Արգար) մը կը պատմէ մեզի Ս. Թէոդորի մարտիրոսական նահատակութիւնը, որուն ներկայ եղած է ինքը. և ի վաւերացումն իր աւանդութեանց կը վկայէ թէ Սրբոյն զրգարն էր ինքը, թէ Սուրբն ինքնին կ'աղաչէ որ իւր քով կենայ մինչև ցվերջ նահատակութեան, և

իւր Ս. Նշխարաց նկատմամբ ալ իբրև կռակ կը յանձնարարէ որ անոնք փոխադրուին յԵւքայիդա: Եւ սակայն գիտենք որ Պասիկրատէսն ալ Աւգերն ալ կեղծեալ անձինք են, կեղծեալ է նաև Ս. Աթանասի անունն՝ վերոյիշեալ վկայարանութեան իբրև հեղինակ: Այսպիսի կեղծիք շատ բազմաթիւ են, անթիւ են չըսելու համար: Սուրբի մը պաշտօնը տարածուած էր այս ինչ կամ այն ինչ տեղոյ մէջ, ուր չկային անոր ստոյգ վարքն ու նահատակութեան պարագաները գիտցողը, սակայն հարկ էր հաւատացելոց ներկայացնել զայն և վկայագիրք կը հրւէին Սրբոյն անուան վրայ զովեւոր մը, քաղելով ուրիշ ծանօթ վկայարանութիւններէ պարագաներ ու դէպքեր՝ առանց յատուկ ընտրութեան և խառն ի խուռն առանց որոշ սահմանի տեղոյ և ժամանակի, ընդհակառակն յաճախ աշխարհէ աշխարհ թափառեցնելով երանելի նահատակներն, ինչպէս ունինք Ս. Կղեմայ Անկիւրացոյ վկայարանութեան մէջ զխաւորարար, Գիտենք այսօր որ վկայագիրն այս թափառումները կը հնարէր կապակցութիւն մը հաստատելու համար Սրբոյն ի պատիւ զանազան քաղաքացի մէջ յիշատակուած ուխտատեղեաց կամ նշխարաց միջև: Բայց շատ լարծուն ուղի մ'էր այս, և փոխանակ հարազատ վկայարանութեան, առասպելեալ պատմութիւն մը կը յօրինուէր, որ երբեմն բոլորովին իսկ անգտելի կ'ընէր ճշմարտութիւնը. բարեբաղդարար քիչ անգամ այս չափազանց տխուր աստիճանին կը հասնինք. այս եղած է մասնաւորապէս Ս. Գէորգայ վկայարանութեան առթիւ, ինչպէս պիտի տեսնենք: Շատ դէպքերու մէջ, քննական ուսումնասիրութեամբք այսօր կարելի եղած է զտել ստոյգ և պարզ նահատակութիւնը, հիսուածոյ առասպելեալ զարգերէն. և սպազայ քննութիւնը անշուշտ պիտի յաջողին զեռ աւելի պարզել ու պայծառացնել: Դիտելու ենք որ հին դարուց վկայագիրք ալ իրենց ժամանակակիցներէ աւելի շատ հմտութիւն չունէին, և այսօր տօնացոյցներու և վկայա-

բանութեանց հատորներու մէջ ունինք շարք մը սուրբերու՝ որոնց գոյութիւն ունեցած չեն կամ նոյն են ուրիշ անուամբ ծանօթ սուրբերու հետ. այսպէս գիտենք որ Էւրոպայի մէջ անուամբ հանրածանօթ, բայց վարուց բոլորովին անծանօթ Սուրբն Էրաթէտիդոս ուրիշ անձ մը չէ եթէ նոյն ինքն Ս. Մինաս. այսպէս նաև վրկայագիրներու տգիտութեան կը պարտինք, ի միջի այլոց, երկու զանազան Սրբոց խումբեր ձևացնելն մի և նոյն Ս. Բարեւլայ նահատակութենէն, հնարելով երկու զատ վկայաբանութիւններ մին՝ Բարեւլայ Հայրապետին և Քրից աշակերտաց, և միւսը դարձեալ Բարեւլայ ծերոյն և ութսուն և չորից աշակերտաց յատկացուած։ Այս շփոթութիւնը յարուէր եկած է արձանագրութեան մը սխալ ընթերցումէն. այսպիսի սխալ ընթերցմանց արդիւնք են նաև զանազան հազարաւոր անանուն վրկայներ, որոնք սոսկ սահմանացոյց կամ ուղեցոյց մղոնաբարերու չափերն են։ Տիպար (typique) մ'է այս նկատմամբ հետեւեալ դէպքը. հաւատաւոր կուսան մը կը վախճանի, և կը թաղուի հին ժամանակներէ ֆնացած հռովմէական գերեզմանա-

նաքար շիրմի մը մէջ, որուն վրայ բարձրաքանդակ դրոշմուած հռովմայեցի տիկնոջ մը դէմքն արդէն իսկ կիսով եղծուած և խորտակուած էր։ Մի և նոյն քարին վրայ կը փորագրեն նաև թաղուած կուսանին անունը։ Ոչ ոք կրնար երեակայել որ ժամանակ ոչցնելէ վերջ այդ անունը և հին գերեզմանը՝ սրբուհւոյ մը հանգրստարանը պիտի համարուէր և նորօրինակ վկայաբանութիւն մը պիտի ստեղծուէր. սակայն միջնադարեան վկայագիրը չէր տարակուսած սրբուհի մը նշմարել հոն՝ կարգալով կուսանին անունը և հին շիրմիը տեսնելով. և իւր ժամանակաց յատուկ ջերմեռանդն բարեպաշտութեամբ չի վարանիր յօրինելու վկայաբանութիւն մը՝ ըսելով, թէ հոն կը պահուին նշխարք կուսանաց որոնք բարբարոսաց յարձակումներէ պահպանու համար իրենց կուսական անմահութիւնը դէմքերնին ապականած էին կը տրատելով քիթերնին և կզակնին, ինչպես որ կը տեսնուի իրենց գրեզմանին վրայ։ Բարեբաղդաբար յաւելցուած էր այս վերջին բացատրութիւնը որ բանալի մ'եղաւ իրաց ճշմարտութիւնն ստուգելու և պարզելու։ Այս կերպով ծագումն առած

1. Հին յիշատակներու նկատմամբ յիշե՛ք հոս Ս. Պետրոսայ հռչակաւոր արձան մ'ալ որ հռովմէական արձանէ մը կազմուած է։

Il est encore une autre statue, du prince des apôtres, conservée dans l'église souterraine du Vatican. Celle-ci est en marbre; elle porte cette inscription : *Très-antique statue de saint Pierre, prince des apôtres, laquelle était placée entre les colonnes du portique de l'ancienne basilique au-dessus des portes d'airain*. Elle passe pour être d'une antiquité plus reculée que celle en bronze. Quelques auteurs pensent qu'elle fut donnée par Constantin ou quelqu'un de ses successeurs; mais les antiquaires qui font auto-

rité croient qu'elle est du V. siècle.

Cette statue est gravée dans l'ouvrage, intitulé : *Monumenta cryptarum basilicæ Vaticanæ*, etc., in-fol., par Angelo de Gabrielis. Rome, 1773, planche IX. Elle y est représentée assise sur une sorte de *cathedra* ou trône épiscopal en style du XIV. siècle. Saint Pierre a les pieds chaussés de sandales, posant sur un *suppedaneum* supporté par deux lions accroupis. Il tient d'une main une seule clef; l'autre main est élevée en signe de bénédiction ou plutôt placée peut-être dans l'attitude d'un homme qui parle à une auditoire.

On dit que cette statue fut pri-

են նաև բազմաթիւ սուրբերու յիշատակութիւնք, որոնք նահատակուելէ վերջ հրաշագործ ազդեցութեամբ մը իրենց ձեռաց մէջ կ'անուն գլուխին և վկայաբանութեանց պատմութեան մէջ կը ճանչցուին *cefalofori* անուամբ:

Առաջին դարերու մէջ, այն ժամանակ երբ դեռ գետնադամներու շրջանը կ'ապրէր Ս. Եկեղեցին՝ անթիւ էին հաւատոց նահատակները. պայծառ և խոնարհ հաւատացեալք քաղաքական և ընկերական ամէն աստիճանէ ու դասակարգէ կը նա-

հատակուէին միահամուռ և անոնց անունները միայն հազիւ կրնային դրոշմուիլ իրենց գերեզմանաց վրայ. միայն լոկ մի քանի ամէնէն հռչակաւորներուն փոքրիկ վկայաբանութիւն մը կը դրկուէր զանազան գաւառներու հայրապետաց, էրբ անցան հալածանաց դարերն ու փառապանծ տաճարներ կանգնուեցան այս խոնարհ ու անձանթ վկայից շիրիմներուն վրայ, սկըսան զրուիլ նաև վկայաբանութիւնք ալ, ըստ կարիւրոյն հաւաքելով աւանդութեամբ հասած տեղեկութիւնք, և երբ ասոնք

mitivement celle d'un personnage consulaire, à laquelle on supprima la tête et les mains pour y substituer une tête de saint Pierre et des mains dans la pose où nous les voyons.

Voici ce qu'on lit maintenant dans le texte de l'ouvrage indiqué ci-dessus: *In sacellum Sanctæ Mariæ de Porticu nuncupatum ad hypogeï Vaticanæ meridionalem partem, a summo pontifice Paulo V translata est marmorea divi Petri statua ap-prime vetus, quæ inter columnas porticus antiquæ basilicæ supra valvas æreas olim exstitit... Primo, ut nonnulli putant, consularem virum representavit, et caput quidem, brachium dexterum manumque lævam adjuncta esse constat. Alta est palmos romanos fere sex, et apostolorum principem exhibet solio insidentem, tunica pallioque indutum, dextera elatu benedicientem, sinistra duas claves gestantem, soleatumque ac barbarum, sicut in aliis monumentis videre est: æneoque diademate inaurato caput ejus cingitur..... Turrigius usum commemorat tum eam statuum olim in S. Petri festo pontificalibus ornandi vestibus, tum*

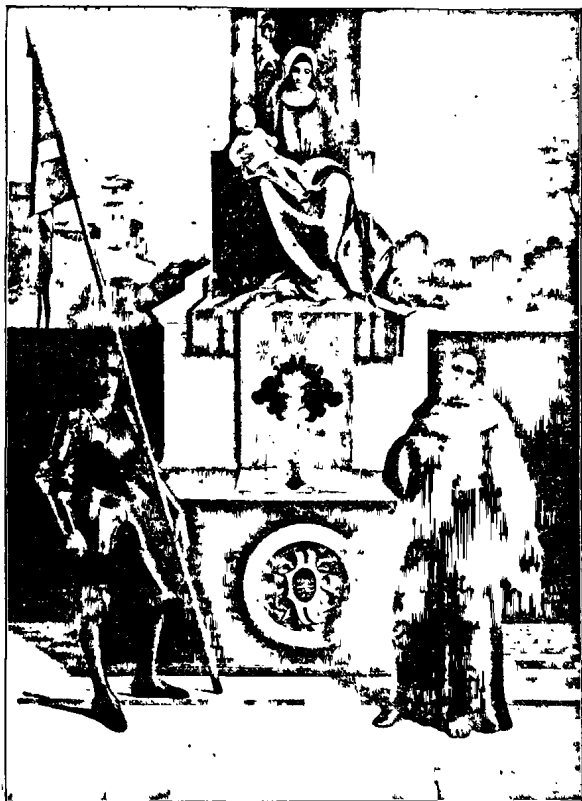
etiam pium fidelium morem, ipsius simulacri protensum dextrum pedem osculantium.... Sed ut ad S. Petri statuum redeamus, ipsam circumstant ornatus marmorei, ac musivi, columnæ quatuor modicæ altitudinis, ac duo simulacra parva, totidemque lapidei leones qui Urbani VI papæ sepulcro adjacent, vigilantiam symbolice designantes; hinc valvis templorum ac palætorum, quasi rigiles et custodes adpingi consueverunt, quemadmodum Horus Apollo in suis Hieroglyphicis adnotavit.

Cathedra huic simulacro principis apostolorum accommodata, ipsa eadem est, cui statua Benedicti XII, pontificis, de qua nos alibi diximus, imposita olim currebatur.

A droite et à gauche de la statue de saint Pierre sont deux figures debout, dont une est celle d'un ange; l'autre est, dit-on, un apôtre tenant un volume roulé.

Nous pensons que les détails donnés ci-dessus ne laissent plus de doutes sur l'authenticité de ce précieux monument, un des premiers jalons de l'archéologie chrétienne.

MIGNE. Iconographie t2 1000.

ժիորճիոՅէ. — Ս. Աստուածածին

պակսէին, յարմարցնելով նահատակութեան հաւանական պարագաներ և զանազան տանջանայ ձևեր:

Տաճարներու որմեր և զմբէթներ զարդարուեցան սուրբերու նկարներով, որոնք կերպով մ'իրարմէ զանազանելու համար յատուկ նշաններու կը կարօտէին: Բիւզանդական արուեստագէտք իրենց մոզայիփներու մէջ, ինչպէս նաև գոթացի ճարտարք իրենց գունագեղ ապակիներու վրայ, չվարանեցան յաճախ գրողմելու սրբոց նը-

կարներու քով անոնց անուններն ալ. բայց ուրիշ արուեստագէտներ փոխանակ անուն գրելու, աւելի զեղեցիկ համարեցան սուրբերու նկարաց մէջ տեղադրել անոնց նահատակութեան գործի մը կամ բարոյական զաղափարի մ'արտայայտիչ արտաքին նշան մը, կամ նոյն իսկ բոլորովին երեւակայեալ զաղափարանիշ մը. յաճախ սուրբն իսկ ներկայացուցին իր տանջանարանին վրայ, և այս տիպարները շուտով տարածուեցան ամէն կողմ ձևացնելով

աւանդական սկզբունք մը, որուն գրէթէ ի հարկէ պիտի պարտաւորուէին հետեւի ապագայ արուեստագէտը: Այսու ահա ունեցանք նկարներու քով նիզակ մը, սղոց մը, սայրասուր սլաքներով անիւ մը, եռացեալ կաթսայ, տապակ հրակէզ և այլն և այլն, որոնք ամէնն ալ սուրբին կրած նահատակութեան յայտարարքն էին: Այսու ունեցանք նաև գաղափարացոյց յշաններ՝ ազուա մը Ս. Էջարէտիգոսի համար, դաշնակ կամ երաժշտական զանազան գործիներ՝ Սրբուհի Չէչիլիայի, զառնուկ մը Ս. Ազնէսի, երկու աչքեր պնակի մը վրայ՝ Սրբուհի Լուչիայի համար, կըտրած գլուխ մը՝ Ս. Դիոնիսիոսի ձեռաց մէջ, Բեկիարը՝ Միքայէլ հրեշտակապետին ոտից կոխան, վիշապ մը նիզակահար՝ Ս. Գէորգէն կամ Ս. Թէոդորէն, շուշան մը Ս. Ալոյիսոսի և այլն և այլն, որոնք նիւթական պատկերի ներքև պիտի արտաւայտէին Սրբոց բարոյական առաքինութեանց զօրութիւնը կամ նահատակութիւնը: Երբեմն սակայն այս բարոյական գաղափարանիշները բնաւ յարաբերութիւն չունէին Սրբոց վարուց հետ և լոկ արուեստագիտաց երևակայութեան արդիւնք էին, ինչպէս են Սրբուհի Չէչիլիայի քնարներն կամ Ս. Գէորգայ վիշապին: Աւելի գեղեցիկ և բացորոշ էր երբ նոյն իսկ Սուրբը կը ներկայացնէին իր տանջանքներն վրայ, ինչպէս Ս. Լաւրենտիոս հրաշէկ կասկարայով, Ս. Սերաստիանոս ծառին կապուած ու նետահար, կամ Ս. Անտոն Անպատական իր քարանձաւին մէջ խուսկեղծ դեմքէ շրջապատուած, և այլն: Այս վերջին պարագայն ալ սակայն երբեմն առիթ տուած է շփոթութեանց՝ Սուրբի մը յայտարար նշանակըն փոխանակելով համանուն ուրիշ սուրբի հետ, ինչպէս ունինք ի Հոովմ, ուր քրիստոնէական նահատակ Սրբուհի Շուշան կուսանին փոխարէն, նկարուած է Աստուածաշունչի Դանիէլեան ողջախոշ Շուշանը:

Երբեմն արուեստագէտը չափազանցած ալ են իրենց ներուած ազատութեան մէջ և բարոյական գաղափար մը նիւթական

կամ իրական տեսլեամբ թանձրացուցած են, ինչպէս կը նկատենք Ս. Բեռնարդոսի նկարներու մէջ ուր Ս. Կուսին յայտնուէր թեմար իրեն շնորհուած շնորհաց քաղցրութիւնն և օծութիւնը իրապաշտ ըմբռնողութեամբ նիւթապէս կաթի փոխանցուած է անճաշակ նկարիչներէ, մինչդեռ ամենագեղեցիկ կերպով մի և նոյն տեսիլը նկարած է Filippino Lippi: Հուսկ յետոյ յիշենք ամենուն ծանօթ պատմուածք մը, որ թէպէտ առասպելայոց է՝ բայց զուրկ չէ հրահանգիչ յատկութենէ մեր առաջադրեալ նիւթին համար, ամենանշիշտ պատկերացնելով նկարչաց և Ժողովրդեան ըմբռնումները: Կ'աւանդուի թէ գիւղի մը թաղականը կը յանձնարարեն նկարչի մը իրենց գիւղական եկեղեցւոյն համար Սուրբի մը պատկերը գծել. նկարիչը յանձն կ'առնու և կը հարցնէ թէ ի՞նչ կացութեան մէջ կ'ուզեն ներկայացուած տեսնել իրենց սուրբը, նահատակուած թէ ողջ: Ժողովը կը տագնապի այս հարցման պատասխանելու համար և յետ երկար խորհրդակցութեաց կ'որոշեն որ նկարիչը զՍուրբը ներկայացնէ ողջ, մտածելով որ երբ ուզեն զայն մեռած տեսնել՝ կրնան իրենք ալ մեռցնել: Ահա ինչ որ այս առասպելայոց պատմութիւնը կ'աւանդէ, իրապէս կատարած են յաճախ վկայագիրք և միջնադարեան պատմագիրք աւանդութեանց (légendes): Բաւական էր որ ասոնք սուրբ մը նկարը տեսնէին, և ասոնց բնաւ վարանելու, վկայարանութիւն մը կը յօրինէին տանջանքներ և հրաշքներ հիւսելով իրարու: Կը զարմանանք յաճախ այս բարեպարիշտ մատենագրաց անմեղ միատուութեան վրայ երբ նոյն իսկ սուրբերու դիմագիծերը կ'աւանդեն, և մինչև իսկ իրենց հագած զգեստաց ձևերն ու գոյները կը նկարագրեն: Ո՛րքան վկայարանութիւնք մեզի ծանօթ մոզայիկներու օրինակութիւններ են, և դեռ ո՞րքան աւերակ եկեղեցեաց կամ կորսուած յիշատակարանաց արուեստական գործերն կրնանք զուշակել կամ վերակազմել այս հաւատարիմ օրինակութեանց միջոցաւ:

Սյապէս ուրեմն վկայագիրքը և նկարիչը կամ ընդհանուր արուեստագէտը՝ ձեռք ձեռքի տուած օժանդակած են իրարու սրբոց տիպարներ յարուցանելու համար, և մենք այսօր յոդի շրջանի մը հանդիսատես կ'ըլլանք հաւատարմով որ աղօտ աւանդութիւն մը ներշնչած է և ոգևորած արուեստագէտին երեակայութիւնը և վճարագիր մ'իւր կարգին, օրինակած է ճշտիւ նկարչին գործը՝ զարդարելով յաճախ զայն նաև իւր կողմանէ:

Մինչև հիմայ ըստաճներու կատարեալ ամփոփումն և օրինակ մ'ունինք Ս. Գէորգայ վկայարանութեան մէջ, ուր վկայագիրքը և արուեստագէտը անսասնձ կերպով ասպարէզ տուած են իրենց երեակայութեան ու տաղանդին:

Ս. Գէորգ քրիստոնէութեան ամենէն հին և ամենաբաշխարհայիններէն մին է, որուն յիշատակը սփռուած է ամէն ազգաց մէջ, չկայ զաւառ մը կամ քաղաք մը որ անոր յիշատակին նուիրուած տաճարներ կամ ուխտատեղիներ չունենայ, և սակայն ո՛ր է անոր ստոյգ նահատակութեան պատմութիւնը: Դեռ մինչև այսօր, յետ ամենամանր քննական խուզարկութեանց, կարող եղած չենք իր կենաց և իր նահատակութեան շուրջ բարդուած առասպելներու մէջ զտել իրական պատմութիւնը. և սակայն իրեն վկայարանութիւնը ամենահին դարերու կը բարձրանան և իր նկարներն ամենահին տաճարաց աւերակներու մէջ ալ կը գտնուին. տիպար երեւոյթ մ'է այս ընդհանուր սըրբագրութեանց (hagiographie) պատմութեան մէջ և արժանի է յատուկ ուսումնասիրութեան՝ աւելի քան ինչ որ կը ներեն մեզի համեստ յօդուածի մը չափերը: Այսքան հռչակաւոր սուրբ մը զարմանալի է որ այնքան անծանօթ մնայ իւր ստոյգ վարքով, մինչ առասպելայօջ վճարարանութիւնը անթիւ են և ամենուրեք տարածուած հնուց ի վեր. մինչև իսկ կը տեսնենք որ դեռ հինգերորդ դարուն մէջ և Հռովմայ պէս կեդրոնի մը մէջ, ուր արեւելեան երեակայութիւնը շատ ասպա-

րէջ չունէր, և ուր այն ժամանակ՝ մասնաւոր սրբոց նկատմամբ դեռ շատ հաստատուն և ստուգապատում աւանդութիւնը կը պահուէին, առասպելայօջ վկայարանութիւն մը տիրապետած էր այն աստիճան՝ որ երբ առաջին անգամ Ս. Գեղասիս հայրապետը մոլորական գրութեանց դէմ իւր հեղինակաւոր ձայնը կը բարձրացնէ հաւատացեալներն զգուշացնելու համար, գրեթէ առաջին Index մը հրատարակելով, այդ կոնդակին մէջ արդէն առաջին դատապարտուած գրութեանց շարքին մէջ կայ նաև Ս. Գէորգայ ստայօջ վկայարանութիւնը:

Ահաւասիկ թէ ինչպէս հիւսուած է այն ըստ զանազան վկայագրաց:

Պարսից ինքնակալ Տատիանոս՝ ժողով կը գումարէ եօթանասուն երկու թագաւորներու և հրովարտակ մը կը հրատարակէ ընդդէմ քրիստոնէից: Ս. Գէորգ, կապաղովկացի և գնդապետ զօրաց, կը հասնի յարցունիս, աղքատաց կը բաշխէ իւր ստացուածքը և կը խոստովանի ըզրիստոս:

(Գէորգ հայ մ'էր, հայրենի ծագմամբ կապաղովկացի, որդի Ղևոնդ կամ Հրանտ (Gerontius) զօրավարի, որ այն միջոց կ'ապրէր ի Հայաստան: Իւր մայրը կը կոչուէր Բոլիբրոնիա, և էր քրիստոնեայ, մինչ հայրը կուռքերը կը պաշտէր. և Գէորգ իւր մօրը խնամքով կը մեծնայ քրիստոնեայ, առանց իւր հօրը գիտութեան. բայց յետոյ հայրն ալ հիւանդանալով, և իւր որդւոյն յորդորանաց լսելով, կը դառնայ ի քրիստոնէութիւն: Գէորգ մերձակայ միւստոնանէն քահանայ մը կը կանչէ զինքը մկրտելու համար՝ մահուրէն առաջ, Հրանտ կը մեռնի իբրեւ քրիստոնեայ, Գէորգ կը վազէ իւր հօրը կոստունը, կը խորտակէ ոսկեղէն և արծաթեղէն կուռքերը, անտի կը դիմէ միւս կոստունները և կը ջախջախէ բոլոր աստուածները. կը մեռցնէ ճուրմերը և աղքատաց կը բաժնէ ահագին

1. Ուրիշ խումբ մը վկայագրաց պարսկականէն հոսմանէականն կը փոխէ հանգիստավարը և անմիջեք,

հարստութիւն: Միդուանոս անունով մէկը վարդան դուքսին կը պատմէ եղածը . վարդան կը կանչէ զԳէորդ, կը դատէ և ազատ կ'արձակէ յանձնարարելով իրեն խոհեմութիւն և կայսերաց հրովարտակներու հնազանդութիւն):

Թագաւորը կը հարցաքննէ, կ'իմանայ անոր ո՛վ ըլլալը և կը հրամայէ որ կուռքերը պաշտէ, Գէորդ կը մերժէ և կը կախուի, կը պատահուի, ոտքերը կ'ազուցանեն երկաթազամ կօշիկներ, և մուրճներու հարուածներով ուղեղը կը ժայթքէ, և այլն, մինչև որ յետոյ բանտ տարուելով տեսիլք սը կ'ունենայ՝ յորում Քրիստոս իրեն կը յայտնէ որ եօթը տարի պիտի տանջուի, երեք անգամ պիտի մեռնի և յարութիւն առնու. վերջնապէս նա հատակուելէն առաջ .

Երկրորդ օրը դարձեալ ատենանին դիմացն է, հոն է նաև Աթանաս մօզը որ իւր զօրութիւնը ցուցնելու համար՝ դիւթութեամբ՝ ցու մը երկու մաս կ'ընէ. Աթանաս դիւթեալ ըմպելիք մը կը խմցնէ Սուրբին, որ բնաւ չի վնասուիր և մօզը քրիստոնեայ դառնալով իսկոյն կը նահաւատկուի իսկ Գէորդ կը կապուի սուրբնով շրջապատուած անուի մը, որ կը հուլովի և տաւը կտոր կը բաժնէ սուրբին մարմինը: Ոսկրները կը նետուին ջրհորի մը մէջ: Բայց մինչդեռ կայսրն եօթանասուն երկու թագաւորներու հետ կը ճաշէ, կայծակ մը կ'իջնէ և Գէորդ յարութիւն կ'առնու առաջին անգամ: Անատոլիոս սպարապետը բոլոր իւր զունդով կը դառնայ և կը նահատակուի:

Երկրորդ անգամ կը սկսի նոր չարչարանաց շարք մը. Սրբոյն բերնէն կը լեցնեն հալած կապար, վաթսուն հրաշէկ գամեր կը մխեն զանկին մէջ, կրակարանի մը վրայ զլսիվայր կը կախեն, պղնձէ հրացեալ ցուլի մը մէջ կը փակուի. բայց անօգուտ, Սուրբը միշտ անփնաս կը քնայ և յետոյ կը տարուի դարձեալ ի բանտ, ուր նորէն տեսիլք մը կ'ունենայ: Երկրորդ օր, Մանեէնցիոս, թագաւորաց մին, կ'երդնու որ ինքն ալ քրիստոնեայ կ'ըլլայ

եթէ Գէորդ կարենայ հրաշագործել և դատարանի քսանուերկու ավոռները պտուղ բերեն: Հրաշքը կը կատարուի, բայց թագաւորը զայն Ապողոնի զօրութեան կը վերագրէ: Նահատակը երկու մաս կը բաժնուի սղոյն աղցնով և իւր մարմինը կը նետուի հալոցի մը մէջ, կապարով և նաւթով: Սակայն ահաւոր պայթում մը կը լսուի. Թիսուս կ'իջնէ Միքայէլ հրեշտակապետին և ուրիշ հրեշտակաց հետ, և Սուրբը յարութիւն կ'առնու երկրորդ անգամ:

Երրորդ շրջանին մէջ, պատաւ մը իւր որդւոյն մեռած եղին համար օգնութիւն կը խնդրէ, և Գէորդ կը յարուցանէ եզր: Թրանքուիլլինոս թագաւորն իր կարգին կ'ուզէ որ շիրմի մը մէջ զտնեւած մեռելները յարուցանէ: Հոս վկայադիր մը կուտայ նաև Յորէլ անունը, բերեցադիր տարիէ ի վեր մեռեալ մը՝ որ յարութիւն կ'առնու և կը մկրտուի: Ուրիշ վկայադիրք կ'ըսեն. Շիրիմը կը բանան և կը զտնեն միայն ափ մը փոշի զոր կը բերեն սուրբին. Գէորդ կ'աղօթէ և իսկոյն յարութիւն կ'առնեն հինգ արք, ինը կանայք և երեք տղայք, որոնք 460 տարիէ ի վեր մեռած էին: Հոն իսկոյն հրաշքով աղբիւր մը կը բխեցնէ Գէորդ. կը մկրտէ նոր յարուցեալները, և յետոյ իրեն մէկ հրամանով կ'անհրեւեթանան ամէնն ալ:

Ինքնակալը կը հրամայէ որ զՍուրբը տանին ամէնէն ազդատ այրւոյ մը տունը: Գէորդ անկէ հաց կ'ուզէ և նա կ'երթայ փոխ առնելու ուրիշներէն. բայց երբ կը վերադառնայ՝ ճաշն արդէն պատրաստուած է, հրեշտակներ երկնքէն բերած են կաւերուր և տանը մարդակ գերանը ծաղկած է: Այլին Սուրբին կը ներկայացնէ իր զաւակը՝ կոյր, համր և հաշմանդամ, և նա կը բժշկէ: Եւտոյ դարձեալ տանջանք և դարձեալ մահ. և այս անգամ մարմինը կը տարուի բարձր լեռան մը կատարը և կը ձգուի կիւր Թոչնոց: Սակայն զինուորաներն ի դարձին կը լսեն դարձեալ ահաւոր որոտում մը: Գէորդ երրորդ անգամ յարութիւն առած է և կը կանչէ զինուորաները. կը դարձնէ զանոնք ի հաւատս,

կենդանի ջրոյ աղբիւր մը բոլիս կու տայ հրաշքով և կը մկրտէ զանոնք: Եւ ասոնք իսկոյն սրով կը նահատակուին: Իսկ Գէորգ տանջանաց փոխարէն ինքնակալէն գեղեցիկ խոստովանել կ'ընդունի եթէ կուրքերու պաշտօն մատուցանէ: Գէորգ այլ ևս առաջնութեամբ չէ՝ պատասխաններ կը թուին անոր զիջանելը հաւատելու և կը կարծուի որ յանձն կ'առնու երկրորդ օրը կուրքերու երկրպագելու: Կը տարուի յարգունիս՝ ուր սակայն ի հաւատս կը դարձունէ Աղեքսանդրայ կայսրուհին:

Ամէն կողմ կը հռչակուի թէ Գէորգ պիտի զոհէ աստուածոց. այլին կու լայ, իսկ Սուրբը կոչելով անոր զաւակը զոր բռնած էր, կը հրամայէ որ երթայ կուստուն և Ապողոնը կանչէ: Ապողոն ինքնին կ'երեւի և կը խոստովանի որ անկեալ հրեշտակներէ մին է ինքը. Գէորգ ոտքը կը զարնէ գետին, երկիրը կը բացուի և կուրքը կը կլլէ: Սուրբը կը մոնէ կուստուն և կը խորտակէ միւս բոլոր կուրքերը փչելով անոնց վրայ. քուրմերը կը բռնեն զինքը և կը հանեն դարձեալ ինքնակալին առջև որ անոր գլխատակէն տեսնէ: Գէորգ կը տարուի զխոստանալ տեսնելու: Ի հոռոմ երկաթի, և մինչ մէկ ոտքը ներսն է և միւսը դուրս, կը խնդրէ դահիճներէն որ թողուն զինքը, և կ'աղօթէ. իր խնդրանքով կրակ կ'իջնէ յերկնից և կը լափէ զկայսրը, իւր եօթանասուն երկու թագաւորները և հոն գտնուող բոլոր հեթանոսները: Բեռայ կ'աղօթէ հաւատացելոց համար և Աստուած կը խոստանայ որ իրեն նշխարները յարգող և իրեն առեւտր խնդրող հաւատացելոց ամէն ինչ կ'տրի շնորհով: Սուրբն այն ատեն կը հրամայէ դահիճայ որ իրենց պարտքը կատարեն: — Վկայագրել կը յաւելու:

«Եւ Պասիկրատէս, ծառայ իմ տիրոջ Գէորգայ, ներկայ էի եօթը տարի անոր չարչարանաց և գրեցի բոլոր կրածները: Երեսուն հազար ինն հարիւր հոգի և Աղեքսանդրայ կայսրուհին իրմով դարձան ի հաւատս Քրիստոսի»:

Ասոնք ընդհանուր գիծերն էին ամենա-

հին վկայարանութեան, որուն վրայ դեռ շատ աւելի զարդեր, տանջանքներ, վիշապի սատակումն, զանազան հրաշք, հետեւեալէն աւելցուեցան յաջորդ վկայագրերէն: Ասոնցմէ ներշնչուեցան նաեւ արուեստագէտք և ամէն դիրքերու մէջ ներկայացուցին զՍ. Գէորգը, մոգայից քանդակներով, նկարներով, արձաններով, փորագրութեամբք, հիւսուած գորգերով և դրօշակներով:

Այս համառօտ յօդուածիս ամփոփ սահմանը չներեւ մեզ մի առ մի համեմատութեան առնուլ արուեստի այս գործերը դարուց ի դարս. յիշատակնք միայն զըլխաւոր մէկ քանին, որոնցմէ կը ներկայացնենք չորս պատկերներ ալ մեզի ծանօթագոյններէն, որ ընթերցողը կը տեսնեն Սուրբին զանազան արտայայտութիւնք և մեր ըսածներուն հաւատարմք: Երեքը կը գտնուին ի Վենետիկ և են Գարբաչչիոյի հրաշալի գործեր. երկուքն են ուղղակի Սուրբի վարուց աւանդական դէպքեր, կոնն ընդ վիշապի և յաղթանակն վիշապին սատակմամբ և թագաւորին աղջկան ազատմամբ. իսկ երրորդը կը ներկայացնէ սուրբերու խումբ մը, յորս կայ նաեւ Ս. Գէորգ պարզապէս իբրեւ զինուորական մը խաչանիշ դրօշակ ի ձեռին: Այս է բուն իրեն հարազատ տիպարը: Ճիշտ մի և նոյն հարազատ տիպարը կը տեսնենք նաեւ չորրորդ պատկերին մէջ, որ Ճիործինէի անմահ վրձինին արդիւնքն է և կը պահուի Վենետիկ մօտ Գասդէլ Ֆրանզոյ աւանին մէջ: Հոս սակայն զինուորականն այլևս Ս. Գէորգ չէ, այլ կը ներկայացնէ զՍ. Լիպերալէ, ճիշտ նոյնպէս զինուորական տարազով և խաչանիշ դրօշակ ի ձեռին: Դիտելու արժանաւոր կէտ մ'է Գարբաչչիոյի երրորդ պատկերին միջին անձը, որ կը ներկայացնէ զՍ. Վիթալէ. ինչո՞ւ համար ձիաւոր է, մինչ զգետնը զինուորականի ձեռով չէ: Ահաւասիկ արդիւնք նկարչի երեւակայոտ խանդին. Ս. Վիթալէի վարքը, որ նոյնպէս շատ ծանօթ է դեռ, չընծայեր բնաւ կուսան մը նկարչին այս բանաստեղծութեան: Դիտենք սա-

կայն որ ժողովրդոց համար շատ հաճելի էր իրենց սուրբը ձիով տեսնել, այս զգացումէ մղուած են նաև ուրիշ հին արուեստագէտը ալ, մանաւանդ Եգիպտոս, երբ ոչ միայն սուրբեր, այլ նաև կուսան սըրբուհիներ և նոյն իսկ երկնային հրեշտակներ ձիաւոր կը պատկերացնեն: Ասոնք չե՛ն մի՛թէ որ Ս. Յովհաննէս Աւետարանիչն ալ չեն վարանիր հին ձեռագրաց մէջ տարօրինակ ձևով մը պատկերացնելու, խառնելով բարոյական գաղափարը նիւթական իրապաշտ ձևի հետ և բաղադրելով մարդ մը արծուի գլուխով, կտուցով և մինչև իսկ երբեմն ձեռաց փոխաբէն մազիչներ նկարելով:

Թողունք սակայն այս ամէնը և անցնինք մեր Ս. Գէորգայ, որուն ամենագեղեցիկ պատկեր մը կ'ընծայէ Ֆրանչիա, Պոլոնիոյ Թանգարանին մէջ. գեղեցիկ և վսեմ զինուորական մ'է, զրահապատ և ծիրանիով, նիզակն ի ձեռին և ոտքին տակ կը կոխէ վիշապը, որ առասպելայօղ վարուց նիւթական անասունէն աւելի անմարմին ֆելիար վիշապին գաղափարն է, զոր Սուրբը բարոյապէս իւր ոտից տակ կը կոխէ: Ընդհակառակն իրական վիշապն է Ռաֆայէլի պատկերին մէջ (ի Բեղոտկրատ Musée de l'Ermitage և ի Ֆլորենցէ Museo degli Uffizi), և Ս. Գէորգ ձիաւոր ասպետն՝ նիզակը կը մխէ անոր կողը, մինչ քիչ հեռու կը տեսնուի ծնրադիր աղջիկը ձեռնամաձ: Ռաֆայէլ արդէն ընդհանրապէս սիրող է անանդութեանց, և կ'ուզէ զանոնք որ և է կերպով հաշտեցնել իրականութեան հետ. այսպէս երբ Սրբուհի Չելիդիայի համար որոշ կոտան մը չգտնէր թէ որ երաժշտական գործին յատկացնէ, անոր ձեռքը կու տայ երգչհոնի փողերը և ոտքերուն առջև կը սփռէ միւս բոլոր ծանօթ երաժշտական գործիները, մինչև իսկ Թմուկն ու եռանկիւնը:

Յիշատակութեան արժանի է նաև Տոստոյ Տոստի Ս. Գէորգը (ի Միլան Pinacoteca Brera) ուր սուրբը ներկայացուած է ճիշտ ըստ պատկերի Ֆրանչեսքոյ տ'Էսքէ իշխանին: Տեսարանական (scenico) պատկեր

մ'է Ալբրեխտիոյ Տա Զևիոյին նկարածը որ կը տեսնուի ի Բատուա Ս. Անտոնայ տաճարին մէջ. Սուրբը կապուած է անուին և հոլովելու պատրաստ, ձեռնամաձ բազուկները դէպ ի վեր երկինք բարձրացուցած: Նոյն տանջանքը՝ բոլորովին տարբեր ըմբռմամբ կը ներկայացնէ նաև Շարդրի մայր եկեղեցւոյն գունազեղ ապակափողկը, ուր կը տեսնուին սուրբը միտած սուրբին մարմնոյն մէջ և երկու դահճք որ ձեռքերէն և ոտքերէն կապած կը ջանան հոլովել զինքն անուոյն հետ: Աւելի վերև կայ ամբողջապէս սուրբն ժի՛ դարու զինուորակա՜նաց տարազով՝ վահան ի ձեռին և դրօշա՜զարդ: Ռաֆայէլեան ըմբռմամբ նկարուած է նաև Եագորոյ Պելլիքի Ս. Գէորգը (ի Բարիզ Musée de Louvre). մի և նոյն տիպարն է ձիաւոր ասպետի որ կը ջախջախէ վիշապը և կ'ազատէ Թագաւորին աղջիկը. դասաւորութիւնը միայն և հորիզոնը կը տարբերին իրարմէ, ինչպէս նաև աղջկան դիրքը՝ որ հոս ազատած և փախչելու վրայ է. իսկ ասպետին հարուածին սաստկութենէն կտոր կտոր եղած է իրեն նիզակը: Տեսարանական է նաև Բիզանդէլիոյին որմանկարն (ի Վերոնա, եկեղեցի Սրբուհւոյն Անաստասիայ) ներկայացնելով զՍուրբը և կապաղովկոյ թագաւորին աղջիկը:

Հուսկ յիշենք հռչակաւոր արձանն ի Բռակայ, գործ Գլազննպուրկներու և մոզայիգն ի Չեֆալու՝ կործանած մայր եկեղեցւոյն մէջ, ներկայացնելով չորս զինուորական սուրբերն, Հեկտոր, Գէորգ, Դեմետր և Նեստոր ի միասին: Ս. Դեմետր և Ս. Գէորգ կը պահուին նաև մեր վաճառքս պատկերաց թանգարանին մէջ, անծանօթ հեղինակի գործ բայց գեղեցիկ, և նուէր Պետան Պէյլի: Ս. Գէորգ քանդակուած կայ նաև զանազան հայ շիրիմներու վրայ և նկարուած՝ Վրաց հռչակաւոր Սողոմոն Թագաւորի դրօշակին վրայ:

Հ. Յ. ԱՌԳԵՐ

